

GUNHILD KVÆRNES

«Eit hus som vil meg hysa»

Om Rosa Kjeldseth Enevoldsen, Aasmund Olavsson Vinjes hustru

Dikteren AASMUND OLAVSSON VINJE (1818–1870) levde størstedelen av livet som ungkar. Mye tyder imidlertid på at dette ikke var selvvalgt. Drømmen om en kvinne, en livsledsager, en familie og et hjem kommer til uttrykk på ulike måter gjennom det han skriver. Han levde et omflakkende bohemliv, men bar hele tiden på et ønske om å finne «eit hus som vil meg hysa».

Denne drømmen skulle til slutt gå i oppfyllelse. Ett år før han døde i 1870, giftet han seg, og noen måneder senere opplevde han å få en sønn. Målt i tid utgjorde disse månedene en liten del av Vinjes 52 år lange liv. Men innholdsmessig ble den siste tiden han levde svært dramatisk og temmelig forskjellig fra hans tidligere liv.

Hvem var så den unge kvinnen som ønsket å dele bord og seng med denne kontroversielle og delvis utstøtte samfunnsrefseren og skribenten? Av utseende gikk han for å være lite attraktiv, og det gjorde ham neppe mer ettertraktet på ekteskapsmarkedet at han nettopp hadde mistet levebrødet i Justisdepartementet fordi han hadde kritisert regjeringen.

Rosa

ROSA KJELDSETH ENEVOLDSEN har i alle år fristet en tilværelse i litteraturhistoriens utkant. At Vinje giftet seg på slutten av livet, blir nevnt, Rosas navn likeså. Men få har befattet seg med hvem denne kvinnen var, og det har gjennom årene hvilt mystikk over Vinjes Rosa. Helt fra starten later kunnskapen om hvem hun var, og hvor hun kom fra, til å ha vært mangelfull. Tidens tann har tilslørt bildet av henne ytterligere. Dessuten

er det blitt skrevet feilaktige ting om henne. VETLE VISLIE, Vinjes første biograf, skriver i den første utgaven av sin biografi at Rosa var født på Ytterøy i Nordland med henvisning til OLAV AASMUNDSSON VINJE, sønnen til Rosa og Vinje.¹ Denne opplysningen er ikke riktig, men den spredte seg til andre omtaler av Rosa. I biografens andre utgave fra 1929 er feilen imidlertid rettet.²

Det skulle gå nesten hundre år før andre biografier fattet interesse for Rosa. Fra 1960 kan man se en forandring. OLAV MIDTTUN vier Rosa en del oppmerksomhet i sine to utgaver av *A. O. Vinje*.³ Midttuns viktigste forskningsbidrag er likevel den enorme mengden av kildemateriale som han skaffet til veie. Dette stoffet finnes på Nasjonalbiblioteket, og innimellom alt Vinje-materialet finnes også ett og annet interessant om Rosa. ANDREAS YSTAD har gitt et viktig bidrag til kartleggingen av Rosas familiebakgrunn i en artikkel publisert bl.a. i *Nationen, Årbok for Telemark* og i den mest utfyllende versjonen i *Årbok for Nord-Trøndelag*.⁴ Også JON HAARBERG har gjort en stor innsats for å finne informasjon om Rosas bakgrunn. Resultatet av hans undersøkelser ble presentert i et foredrag på Granavolden i 1993.⁵ I den omfattende biografien

-
- ¹ Vetle Vislie: *A. O. Vinje* (Bergen 1890), s. 338.
 - ² Vetle Vislie: *Åsmund Vinje. Liv og dikting* (Oslo 1929), s. 119.
 - ³ Olav Midttun: *A. O. Vinje* (Oslo 1960); d.s.: *A. O. Vinje*, andre, auka utgåve (Oslo 1966).
 - ⁴ Andreas Ystad: Kjeldseth-ætta, *Årbok for Nord-Trøndelag Historielag* 1963–64, s. 23–51.
 - ⁵ Jon Haarberg: «Rosas navn» (upublisert foredrag, Granavolden på Hadeland, 1993).

Rosa Vinje, født Kjeldseth (1836–1870). (Avfotografert av bilde trykket i Per Egil Heggens artikkel i *A-magasinet* nr. 33, 12. august 1972: «Aasmund Olavsson Vinje, den store journalisten»)

A.O. Vinje. Ein tankens hærmann har OLAV VESAAS sammenfattet den kunnskapen om Rosa som var tilgjengelig da.⁶

De nevnte kildene ga meg et godt utgangspunkt å arbeide videre fra. Men fortsatt gjensto mange ubesvarte spørsmål. Noen svar fant jeg på Statsarkivet i Hamar, på Riksarkivet og Nasjonalbiblioteket i Oslo (blant annet i Olav Midttuns privatarkiv der) og på Københavns Stadsarkiv. Nitid gjennomgåelse av kirkebøker og folketellinger har også gitt resultater. Dessuten har enkelte privatpersoner vært til stor hjelp med både skriftlig og muntlig materiale.

Siste del av Rosas liv som fru Vinje er godt beskrevet i Olav Vesaas' bok. Derfor vil jeg i denne artikkelen konsentrere meg om hennes liv fram til hun møtte Vinje.

Rosas barndom

Rosa Constance Sofie Kjeldseth ble født i Kristiania 28. oktober 1836 og var datter

av JENSINE, født GLAD, og PETER ANDREAS KJELDSETH. Hun ble døpt i Stiftelsen (Klinikken) 9. november.⁷

Jensine Glad var født på Bratsberg i Gjerpen i Telemark i 1811. Jensine kom fra gjevt folk på morssiden; morfaren het DAVID MONRAD, sønn av prosten i Gjerpen på den ene siden og barnebarn av fogden i Gjerpen på den andre. Men Jensines mor var kommet mindre heldig ut, for hun hadde havnet «i uløkka». Ved konfirmasjonen ble Jensine betegnet i kirkeboka som «uægte» barn av kontorist JUSTUS GLAD og KRISTENSE DAVIDSDATTER MONRAD. Opplysningen ble gjentatt da hun giftet seg: «Hendes far er Justus Glad, hvis uægte datter hun er.»⁸

Faren til Rosa, Peter Andreas Kjeldseth, var født i 1813 og kom fra gården Eidnes på Ytterøy i Nord-Trøndelag. Han var sønn av OLA ESTENSSON KJELDSET. Ola var født utenom ekteskap; moren het BERET LARSDOTTER, og hun oppga ESTEN OLSSON soldat som barnets far. Andreas Ystad mener at dette er den samme Esten som i folketellingen for 1754 oppgis å være postbud og bosatt på gården Svarte. Han blir omtalt som innerst, men ifølge Ystad var han sønn av brukeren på Svarte, OLA SVARTE. Ola Estensson arbeidet som dreng eller tjenestegutt på gården Kjellset i Beitstad i sin ungdom og tok gårdsnavnet der som etternavn. Etter dette dro han til Strinda hvor han ble gardsbestyrer hos general GEORG FREDRIK VON KROGH på gården Leira (Leren) på Strinda. Han fikk senere lov til å kalle opp en av sønnene sine etter denne generalen, nemlig sønnen GEORG FREDRIK KJELDSET. I 1793 giftet Ola seg med ei jente fra Inderøy, RAGNHILD SIVERTSDOTTER fra gården Heggåsen. Det nygifte paret flyttet inn hos Ragnhilds foreldre, og de fire eldste barna ble født der på Heggåsen. Men etter ti år på Inderøy takket ungfolket for seg og

⁶ Olav Vesaas: *A.O. Vinje. Ein tankens hærmann* (Oslo 2001), s. 414–463.

⁷ SAO, Rikshospitalet ministerialbok nr. 2 (1832–40), s. 137.

⁸ Ystad 1963–64, s. 40.

flyttet til Ytterøy. Der fikk de ytterligere to barn.⁹

Den aller yngste i søskenflokket var Peter Andreas, faren til Rosa. Han var begavet og hadde framferd som få. Ifølge Ystad var han bare fjorten år da han ble ansatt som hjelpeskriver hos prokurator HOLM på Inderøy. Der var han iallfall i fem år, fram til han var nitten. Noe senere reiste han til Kristiania og ble ekstrabetjent ved 3. revisjonskontor. Ved siden av arbeidet leste han jus ved Universitetet. I 1837 avla han som 24-åring juridisk embetseksamen med beste karakter. Han ble etter hvert fullmektig i Revisjonsdepartementet med en årslønn på 330 spesidaler.¹⁰ Dette må sies å være en imponerende karriere av en landsens gutt som kom til hovedstaden for å søke lykken og som sannsynligvis ikke hadde andre enn seg selv å stole på.

Rosa var det eldste barnet og ble født bare seks måneder etter at foreldrene giftet seg.¹¹ Faren var da fortsatt student, og mye tyder på at Rosas ankomst kom ubeleilig på foreldrene. Men embetseksamen ble avlagt året etter, og snart fikk Rosa flere søsken. Tre brødre vokste opp: GUSTAV FERDINAND EUGEN født 14. januar 1839,¹² KARL JOHAN 7. august 1840¹³ og FRIDTJOF OSCAR AUGUST 8. august 1848.¹⁴ Vi legger merke til et opphold på åtte år mellom den nest yngste og den yngste. I mellomtiden hadde Rosa fått to søsken til som døde som små: PETRA JENSINE ALVHILDE og GEORG FREDRIK EMIL. Jenta døde i 1845, to år gammel.¹⁵ Gutten døde to år senere, halvannet år gammel, i 1847.¹⁶ Rosa var henholdsvis ni og elleve år da småsøsknene døde, hendelser som utvilsomt gjorde inntrykk på en storesøster.

Rosa vokste opp i en tilsynelatende velstående familie. Selv om hun altså mistet to søsken, hadde hun både mor og far og flere småsøsken omkring seg. Vi kan vel gå ut ifra at familien hadde en brukbar økonomi, og at farens stilling i departementet gjorde dem til vel ansette middelklasse-mennesker. Men mye tyder på at Rosas far var for ambisiøs. I 1849 – han var da 36 år gammel – så han seg på grunn av altfor stort arbeidspress og derav dårlig helse tvunget til å søke kongen om avskjed med pensjon.

Rosas far, Peter Andreas Kjeldseth (1813–1871).
(Foto utlånt av Georg Kjeldset)

Også vanskelige forhold i hjemmet oppgis som avskjedsårsak. Søknaden ble anbefalt i statsråd, og Kjeldseth fikk innvilget halv årslønn (165 spesidaler) i pensjon for resten av livet.¹⁷

Oppbrudd

I 1849 ble Rosas foreldre skilt og familien spredt. Det kan se ut til at yngstebrorens

⁹ *Ibid.*, s. 23–25.

¹⁰ *Ibid.*, s. 40.

¹¹ SAO, Oslo Domkirke ministerialbok nr. 19 (1828–47), s. 384.

¹² SAO, Gamlebyen (Oslo Hospital) ministerialbok nr. 3 (1829–49), s. 70.

¹³ SAO, Rikshospitalet ministerialbok nr. 2 (1832–40), s. 270.

¹⁴ SAO, Oslo Domkirke ministerialbok nr. 13 (1844–64), s. 223.

¹⁵ SAO, Oslo Domkirke ministerialbok nr. 24 (1833–46), s. 997.

¹⁶ SAO, Oslo Domkirke ministerialbok nr. 25 (1847–67), s. 47.

¹⁷ Ystad 1963–64, s. 39–40.

dåp markerte familiens oppløsning. Peter Andreas Kjeldseth flyttet tilbake til Nord-Trøndelag. I folketellingen for 1865 står han oppført som pensjonist på gården Barstad på Ytterøy.¹⁸ Han døde der i 1871 – ett år etter Rosa – og etterlot seg en liten formue på 112 spesidaler brutto, 46 netto, som ble fordelt på barn og barnebarn.¹⁹

Det har ikke vært mulig å finne skilsmis- sen til Rosas foreldre, verken i Riksarkivet eller i Statsarkivet i Oslo. Det spørs om de ble lovformelig skilt eller bare flyttet fra hverandre. Ettersom det var vanskelig å få innvilget skilsmisse, var dette sistnevnte et vanlig alternativ.

En tvist om manglende husleie som nevnes i forhandlingsprotokollen for Christiania Forligskommission 10. desember 1849, tyder på at Jensine Kjeldseth da levde uten mann i Kristiania og forsøkte å livnære seg ved å ta innlosjerende.²⁰ Denne opplysningen gjorde det naturlig å lete etter dødsfallet hennes i Kristiania. Bare fire år senere døde hun, den 11. september 1853, kun 42 år gammel. Hun ble begravet allerede dagen etter.²¹ Det viser seg at hele 34 personer ble begravet samme dag, etter alle å ha dødd av kolera.

Kristiania opplevde to store koleraepidemier på 1800-tallet. I 1833, tre år før Rosa ble født, døde åtte hundre av kolera i hovedstaden. Enda flere strøk med tjué år senere. Da var registrerte dødsfall 1728, eller nesten 4 prosent av byens befolkning. Hele én tredjedel av befolkningen ble rammet. De som hadde penger og et sted å reise til, dro fra byen. De fattige ble igjen, og blant dem kom følgelig de fleste dødsfallene. Høsten 1853 var Kristiania som en spøkelsesby. Ingen våget seg ut, og som et uttrykk for hvor stille det var, fortelles det at karusellen på tivoliet på Klíngenberg holdt stengt i de tre mest kritiske ukene mellom 4. og 25. september.²²

Rosas ungdomstid på Inderøy

Rosa var sannsynligvis langt borte fra både moren og hovedstadens koleraepidemi i 1853. Etter foreldrenes skilsmisse kom hun til Nord-Trøndelag, trolig sammen med

faren. Mens han selv dro til Ytterøy, etterlot han Rosa hos sin eldre bror på Inderøy.

OLE KJELDSETH var lensmann på Inderøy og bodde på den vakre gården Sakshaugvang. Han var gift, men hadde ikke egne barn. Ole Kjeldseth var trolig en vel ansett mann i bygda, han hadde i alle fall flere til- litsverv og satt blant annet i Inderøys første herredsstyre.

Vi må tro at Rosa kom til et bra hjem på mange måter, når hun nå først ble nødt til å skilles fra foreldrene. Det kan tyde på at lensmannsparet tok til seg alle fire barna. Da Rosa var tjuéåring sendte en brodert pute med blomstermotiv til tanta og onke- len på Inderøy fra prestegården i Rendalen, vedla hun et selvskreivet dikt hvor hun forteller at motivet på puta forestiller de fire søsknene. At brødrene spiller en så sentral rolle i diktet, frister en til å tro at de også var viktige for lensmannsfolkene. For øvrig er diktet et vitnesbyrd om Rosas sans for poesi, en passende fritidssyssel for en ung kvinne som skulle bli gift med en av landets største poeter. Her er brevet i sin helhet:²³

Til Hr Lensmand Kjeldseth!

Tillader Du gode Onkel, at jeg denne Gang aflægger Dig en lille Visitte, og efter at have spurgt til Dit Befinden og faaet hva jeg inderlig ønsker, et tilfredsstillende Svar, vover jeg herigjennem paa bedste Maade at anbefale min Present (en broderet Sofa- pude)

I den stille Eensomhed
dvæler man saa ofte ved
Fortids fjerne Dage.
Tanken flyver gjerne hen
til et elsket Sted igjen,
til Barndoms blide Dage.

¹⁸ DA, Folketellingen 1865 for Ytterøy.

¹⁹ Ystad 1963–64, s. 40.

²⁰ SAO, Christiania Forligskommissjon, forhandlingsprotokoll nr. 1–21 (1848–50), s. 705.

²¹ SAO, Oslo Domkirke ministerialbok nr. 25 (1847–67), s. 392.

²² Jan Eivind Myhre: *Oslo bys historie*, bd. 3 (Oslo 1990), s. 219–221.

²³ NBO, Olav Middtuns etterlatte papirer.

Paa det Kjære Saxhaugvang
 sprang jeg om saa mangan Gang,
 og Sysler smaa forretted.
 Jeg saa lykkelig og glad
 i Lundens dunkle Skygger sad,
 og Blomsterkrandse fletted.
 Blandt Adspredelser især
 jeg den fremdeles mest har kjær;
 thi Blomster er min Glæde.
 Endog saa her i Dalens Favn
 jeg har ei følt til deres Savn
 de er og her tilstede.

Og som et Beviis paa det
 jeg sender Dig en Blomstbouquet.
 Ved min Haand de spired frem.
 Forsmaa ei kjære Onkel dem.
 De bedre trives vil hos Dig,
 end om de bliver her hos mig.
 Thi Roser trives ikke her;
 for bitter Luften dertil er.
 Først Hjerterbladet visne maa,
 snart de andre ligesaa.

Kan ved disse Blomster du
 komme Ansigtstræk ihu.
 Du i dem kan hænde
 fire Sødskende vil kjende.

Rosa, livlig, frisk og sund
 betegnes Rosen rød og rund;
 men den Hvide, bleg og skjær
 Eugens udtrykte Billed er.
 Den Mørkerød med Knopp ved Siden
 er Carl Johan og Frithjof liden.
 Min Gave er kun meget lille.
 Den er derfor meget bly
 ved sig saa freidig at fremstille,
 og bede om et lidet Ly.
 Dog vil den ha'e en Hædersplads,
 i Sophæen vil den helst blive satt.

Jeg be'er Dig bønlig «tag den an»,
 den vil Dig bistaæ, hvor den kan.
 Den understøtte vil din Ryg,
 derpaa kan Du stole tryg.
 Den Hovedpuden og erstattes,
 hvis Du den dertil høit nok skattes,
 naar Du vil hvile Dig en Stund,
 og tage Dig en Middagsblund.

Modtag nu dette fra Din Rosa;
 det er ei nogen Poesie,
 men kun lidt tør og treven Prosa,
 som verseform er skreven i.
 D'er lidt Løjer kun, og Fjas.
 Jeg ved, Du hader ikke Spas.

Rosa Kjeldseth.
Rendalens Præstegaard den 5 / 56

Andreas Ystad skriver at Rosa ble konfirmert 3. oktober 1852, ikke i Sakshaug, men i Hustad kirke, trolig fordi hun en periode bodde hos slektninger i Ertsåsen.²⁴ Svein Kvistad har imidlertid påvist at dette er feil.²⁵ Rosa ble, som man skulle vente, konfirmert i Sakshaug kirke. Feilen skyldes at Ystad hadde oversett en overskrift i kirkeboka.²⁶ Rosas konfirmasjonsattest er det imidlertid ingenting å utsette på; hun fikk «meget godt» i kristendoms-kunnskap med tilføyelsen «Flid og Opførsel ligeledes god».

Ingen informasjon om henne er overlevert fra årene etter konfirmasjonen inn-til hun nærmet seg atten år. Ystad antar at hun reiste til Kristiania for å gå på skole. At hun som voksen fikk arbeid som lærerinne, støtter hypotesen. Men hvis hun hadde arvet både farens gode hode og evne til å komme seg fram i verden, kan det også tenkes at hun klarte å få lærerinnearbeid i Kristiania uten formell utdanning.

Rendalen

Det neste vi hører om Rosa, er at hun kom til Øvre Rendal prestegård i mars 1855 for å lære husstell hos sogneprest MATHIAS BULL. Hun ble kalt husjomfru og skulle være selskapsdame for prestefruen. I bygder som Rendalen fantes få kondisjonerte og enda færre beleste kvinner. For at pre-

²⁴ Ystad 1963–64, s. 41.

²⁵ Svein Kvistad: Rosa Kjeldseth (1836–1870) – kona til Aa. O. Vinje, *Eynni Idri. Årbok for Inderøy museums- og historielag* 2008, s. 46.

²⁶ SAT, Inderøy ministerialbok nr. 7 (1840–54), s. 485.

Den gamle prestegården i Øvre Rendal, nå museum til minne om forfatteren Jacob B. Bull. Her bodde Rosa i to år, fra hun var atten til hun var tjue år gammel. (Foto: Ragna Lillevik)

stefruen ikke skulle oppleve åndelig tørke, måtte man hente inspirasjon utenfra. Hun trengte rett og slett noen å diskutere med mens hun broderte. Og man mente altså at Rosa var oppgaven verdig.

To kilder forteller om Rosas ankomst til Rendalen. I Øvre Rendal kirkebok er hun oppført som innflytter 3. mars 1855.²⁷ Den andre kilden er det mer sus over, nemlig JACOB BREDÅ BULL, prestens sønn og en forfatter som ikke var redd for å bruke store ord. Bull skrev en novelle om Rosa, «Prestegårds-Rosa», publisert først etter hans død – i 1938 – i samlingen *Prestegårdshistorier*.²⁸ Som skjønnlitterær forfatter var han i sin fulle rett til å vri og vende på fakta. Skildringene må derfor tas med mange klyper salt. Han har for eksempel forandret årstiden. Rosa kom i mars, mens det er midtsommer når Bull lar henne svinge inn på tunet. Han har bevisst omstokket en del faktiske forhold, ikke minst i avslutningen og i det som fortelles om Rosas første giftermål, omstendigheter som Bull må ha kjent godt til.

Ystad bedømmer Bulls skildring av Rosa som «noko med den finaste karakterskildring eg hev lese».²⁹ Jon Haarberg er mer nøktern. I sitt upubliserte foredrag betviler han at novellen var blitt skrevet om ikke Rosa hadde hett nettopp Rosa. I allfall knytter Bull Rosas navn til blomstersymbolikk for alt det er verdt:

Hun kom til dalen som et eventyr. Ung, betagende vakker, med en gyllenhvit stråhatt over det brunbuklete håret og de varme blå øine i et eneste smil svingte hun inn gjennom prestegårdsgrinden med Ola Styggpåjord dryg og bred bak på karjolen og Storblakken foranspent.

Det var høisommer da hun kom; solskinn over dalen, duft av ung eng langs alle veier, nylig regn falt og blomstermyldret utover

²⁷ SAH, Rendal ministerialbok nr. 5 (1853–66), s. 315.

²⁸ Jacob B. Bull: *Prestegårds-Rosa, Prestegårdshistorier* (Oslo 1938).

²⁹ Ystad 1963–64, s. 42.

alle jorder rentvettet og tindrende mellom regntunge strå. Elven gikk blank og sval med gråhvit frivil seilende; fisk vaket sulten efter regnskuren; rogn og hegg med drivhvite og grønnhvite blomsterklaser tørket duftende op i sommervarmen. Og luften glad og blå med hvite skyer på ferd inn over fjellene mot øst.³⁰

Jacob B. Bull hadde en enorm produksjon, han utga mellom seksti og sytti titler.³¹ Det meste av stoffet stammer fra Rendalen. Det er derfor litt påfallende at Rosa ikke forekommer i andre av hans skjønnlitterære tekster enn i denne novellen.

Bull forteller at Rosa fikk en slags heltinnestatus, ikke bare i prestegården, men i hele bygda:

Snart var Rosa og fortellingen om Rosa drevet ut over bygden som blomsterduft på en sommerdag, og innen året var omme het hun ikke annet i folkemunne enn Prestgards-Rosa og hørte liksom hele bygden til. Men der hjemme i prestegården la hun lys over alt hva hun kom nær.³²

Bull var ennå ikke fylt to år da Rosa kom til prestegården, så han kunne trolig ikke huske så mye fra den første tiden hennes i bygda. Likevel ble hun utvilsomt en viktig person for ham. Han forteller om alle de beundrende blikkene som møtte Rosa på vei til kirken, og ble «tatt av en usigelig stolthet og glede over at hun hørte oss til». Etter to år i prestegården flyttet hun til nabogården. Der ble hun boende i fire år, før hun reiste for godt. I alle disse årene beholdt hun trolig et nært forhold til Bull-familien. Jacob B. Bull var sju eller åtte år da hun forlot Rendalen.

Prinsen kommer

Mens Rosa var i prestegården, kom det storbesøk til Rendalen. Prins CARL BERNADOTTE, senere kong Carl 15. (i Norge Karl 4.), var på denne tiden visekonge i Norge. Hans far, kong OSCAR 1., hadde dårlig helse, og det var bare et tidsspørsmål før Carl skulle ta over som konge for både Norge og Sverige. Sommeren 1856 la tron-

arvingen ut på en «eriksgata» i Norge.³³ Han reiste nordover langs kysten til Trondhjem, og så sørover igjen gjennom dalene. Han besøkte Rendalen 27.–28. august.

I protokollen for Rendalens Kommunebestyrelse fortelles det om stor møtevirksomhet for å forberede det kongelige besøket.³⁴ De diskuterte alt fra innkvartering og mat til fakkeltog og oppreising av løvportaler. Som skikken var, ble bygdas beste gårder bedt om å ta imot det kongelige følget. Prestegården i Øvre Rendalen ble utpekt til overnattingssted. Dette var Rosas andre år på gården, og vi må gå ut fra at hun deltok i forberedelsene og var like spent som alle andre foran det store besøket.

Prins Carl var en sjarmør av de sjeldne. LARS ROAR LANGSLET skildrer ham på denne måten:

Naturen hadde utrustet Karl gavmildt for å vinne mennesker. Han ble en usedvanlig vakker og velbygd mann, med en sjarm som var uimotstælig, især for kvinner. Han gav sjelden avkall på de gleder det kunne gi. Han elsket å briljere med sin skjønnhet, sin fysiske styrke og sine kunstneriske evner, og han opptrådte gjerne som lystig svirebror, uvøren og folkelig, ofte sjokkerende omsvøpssløst, men med doser av protestantiske selvanklagelser når festen var over.³⁵

Prinsens reise var en suksess; overalt gjorde han stor lykke. Den 30. august 1856 skriver PAUL BOTTEN-HANSEN i *Illustreret Nyhedsblad*:

Festlighederne for Kronprindsen ere overalt, hvor han viser sig, saa mange og glim-

³⁰ Bull 1938, s. 88.

³¹ Gunhild Kværness: Rendalens store sønn, (kronikk i) *Dagbladet* 11. desember 2003.

³² Bull 1938, s. 93.

³³ *Erikskata* brukes om en nyvalgt svensk konges første reise innenlands. Den skal helst gå «medsols».

³⁴ Rendalen kommunes arkiv, Forhandlings-Protocol for Reendalens Præstegiolds Formandskab (1838–59), s. 244–245.

³⁵ Lars Roar Langslet: Karl 4., *Norsk biografisk leksikon*, bd. 5 (Oslo 2002), s. 199.

rende, at det nu bliver os umulig at give et sammenhængende Uddrag af Efterretningerne derom. [...] Den 22de August afreiste Prindsen til Throndhjem, hvor han ankom Kl. 12. Alle Vinduer til de Gader, hvorigjennem han drog, vare opfyldte med Damer, «som nedkastede Blomsterbouketter».³⁶

Presteparet vocket Rosa som en sjelden blomst og bekymret seg over hva som ville skje når prinsen og følget hans red inn på tunet. Da den store dagen opprant og fru Bull så hvilken entusiasme Rosa vakte hos prinsen og hans kavalerer, tok hun en drastisk beslutning. Drengen i prestegården, OLA JONSEN STYGGPÅJORD, fikk beskjed om å spenne for karjolen og ta med seg Rosa til Unset for å kjøpe fløte. Til Unset var det over en mil, så fru Bull kunne senke skuldrene i forvissning om at Rosa og Ola ikke ville rekke hjem før neste dag. Og da ville prinsen være dratt.³⁷

Det fortelles at prinsen likevel rakk å gi Rosa et smykke, et smykke som hun bevarte i alle år og som fortsatt finnes i Kjeldseth-slekta. Historien er ikke skriftlig belagt, men kan være sannferdig for det.³⁸ Beretningen om prinsens besøk i Rendalen og hans møte med Rosa har levd videre i alle år. Og liksom alle vandrehistorier begynte den etter hvert å leve sitt eget liv. Andreas Ystad gir en helt annen versjon, nemlig at kong Carl skulle ha besøkt Rosa på sin kroningsferd til Trondhjem i 1860. Da var Rosa gift og bodde på lensmannsgården. Dette kan umulig stemme, for Carl reiste ikke gjennom Rendalen da, derimot gjennom Gudbrandsdalen begge veier.³⁹

Prinsen kom altså aldri mer til Rendalen. Men Rosa blomstret videre. Hvem var det så som skulle plukke denne vakre blomsten som alle var så glad i? Rosa nærmet seg tjuer år. Verden lå tilsynelatende åpen for henne, så åpen som den kunne for en ung kvinne på en landsens prestegård i Norge i 1856.

Lensmannen

En av de nærmeste nabogårdene til prestegården var lensmannsgården. Der bodde ABRAHAM TOBIAS ENEVOLDSEN, ingen hvil-

ken som helst lensmann. Han var vidløftig og fargerik, sjarmerende og dyktig. Han skulle bli Rosas frier – og ektemann i fire år.

Enevoldsen ble født i Bergen 22. april 1821.⁴⁰ Hans spor er utydelige fra han forlot barndomshjemmet inntil han ble lensmann i Rendalen. Det har ikke latt seg ettervise at han gikk på Bergens Katedralskole. I boka *Juridisk Stat og Kalender for Kongeriget Norge* (1871) opplyses imidlertid at Abraham Tobias Enevoldsen den 7. juni 1842 «underkastet sig norsk juridisk Examen ved det Norske Universitet» med karakterene «bkv» (= bekvem) til teoretisk eksamen og «t. vel» (= temmelig vel) til praktisk eksamen. Karakteralternativene var «vel», «temmelig vel», «bekvem» og «ei ubekvem». Enevoldsen befant seg således midt på skalaen. Norsk juridisk eksamen ga tittelen *examinatus juris*, til forskjell fra *candidatus juris*. Bare de som hadde examen artium og dessuten hadde avlagt universitetsprøven i latin og gresk, kunne smykke seg med tittelen *candidatus juris*.

Enevoldsen var 21 år gammel da han var ferdigutdannet i 1842. I skiftet etter moren, MARTHE MARIA f. BASSØE, som døde i 1846, opplyses det at han da bodde i Stange i Hedmark og var sekretær hos amtmann HEIDEMANN.⁴¹ Men han kan være kommet dit tidligere. I romanen *Ættens Ode* forteller Bull om en rettsak i Rendalen i 1839. Blant personene opptrer amtmannsfullmektig Enevoldsen som observatør og klok

³⁶ Paul Botten-Hansen: Norge, (artikkel i) *Illustreret Nyhedsblad* 30. august 1856.

³⁷ Bull 1938, s. 96.

³⁸ På 1960-tallet kontaktet Bullmuseets første leder, Rode Wardenær, Rosas slekt i Trondheim med en forespørsel om å få overta/kjøpe dette smykket. Odd Steinar Grindalen (tidligere leder på Bullmuseet) fikk dette fortalt av sin forgjenger, Arvid Dale (muntlig opplysning fra Grindalen i 2005).

³⁹ Anne-Mette Nielsen: *Kongeferder i Norge gjennom 300 år* (Fåberg 1999), s. 70.

⁴⁰ SAB, Nykirken ministerialbok nr. 11 (1816–21), s. 140.

⁴¹ SAB, Bergen skifterett, skifteforhandlingsprotokoll nr. VI.B.6 (1842–50), s. 189.

Lensmann Abraham Tobias Enevoldsen (1821–1903). (Avfotografert av bilde som henger på lensmannskontoret i Rendalen)

kommentator, en ung mann med byklær og silkesort hår. Enevoldsens navn nevnes imidlertid ikke i dokumentene fra den reelle rettssaken.⁴² Om Bulls framstilling likevel er basert på fakta, var Enevoldsen bare atten år på det angjeldende tidspunkt.

Det skulle gå flere år fra denne rettssaken til Enevoldsen ble lensmann. Statsarkivet på Hamar har beskikkelsen for examinatus juris Enevoldsen til lensmann i Rendalen datert 16. september 1847.⁴³ Våren etter opplyses følgende i kirkeboka:

Examinatus juris A. T. Enevoldsen, 29 Aar, født i Bergen, indflyttet til Rendalens Præstegaard fra Stange som beskikket Lehnsmand i Reendalen. Attest fra Sogneprest Heyerdahl i Stange om at den Indflyttede kommuniserede i Ottestad Annexkirke 7. November 1847 og har ført en særdeles sædelig og ordentlig Vandel. Han er i Stange ikke bunden med Noget afhendelagt Ægteskabsløfte.⁴⁴

Vi ser at prestegården var hans første bolig i Rendalen. Men dette var før sogneprest Bulls tid. Ganske raskt flyttet han trolig inn på den gamle lensmannsgården i Ytre Rendalen, Bortstu Hornset, før han kom til lensmannsgården i Øvre Rendalen, Storstu Berge. Han påstås å være 29 år gammel i 1848, hvilket ikke stemmer for en som er født i 1821. Enevoldsen ble lensmann 27 år gammel.

Enevoldsen ble i Rendalen hele sitt yrkesaktive liv – i førti år – og enda litt til. Han ble en markant lensmann som kom til å sette preg på bygda på mange måter. Han var med i styre og stell og arbeidet blant annet for å få jernbanen lagt gjennom bygda.

Om han hadde formue da han kom til Rendalen, vites ikke. Men forretningstalent hadde han. Han kjøpte seg opp med gård og grunn – og skog. Fortsatt kan eldre folk i bygda fortelle om Enevoldsens smarte handler. Han kunne kjøpe en gård, dele den opp i ni deler og siden høste enorm fortjeneste ved å selge hver av de ni eiendommene.⁴⁵

I slektsboka for Øvre Rendal, for øvrig også forfattet av Jacob B. Bull, blir han beskrevet på denne måten: «Ved Siden av sin Dygtighed var han en meget godhjærtet Mand, alle fattiges Ven. I Krigsaarene 1864–70 tjente han ved Tømmerhandel en Formue som dog senere under Tilbageslaget svandt ind».⁴⁶ Han var dessuten belest og kunstnerisk interessert. Bull fortsetter:

Lensmann Enevoldsen var likeledes en meget begavet Mand. Han hadde digteriske Anlæg, var stærkt litterært interessert, i Besiddelse av en stor Fantasi og en skarp lagttagessevne. Han var Examinatus Juris

⁴² SAH, Nord-Østerdal sskr., ekstrarettssprotokoll nr. 2 (1839–42), s. 12 og 140.

⁴³ SAH, Fylkesmannen i Hedmark, resolusjonsprotokoll nr. 7 (1844–48), s. 190.

⁴⁴ SAH, Rendal ministerialbok nr. 4 (1829–52), s. 299.

⁴⁵ Fortalt av Gert Grindflek, Rendalen, i 2005.

⁴⁶ Jacob B. Bull: *Øvre Rendalen. Gårdenes og Slægtenes Historie* (Oslo 1940), s. 125.

og først Sekretær hos Amtmand Heidemann i Hedemarkens Amt.

Vi forstår at dette var en mann av de sjeldne. Begavet og belest, kunstnerisk og velstående. Og hadde dessuten silkesort hår. Var det rart at kvinnene falt som fluer?

Rosa og Enevoldsen

Enevoldsen var enkemann da Rosa kom til Rendalen. Han hadde tidligere vært gift med den fire år eldre jomfru LOUISE ULRIKKE ULFERS. Hun var født i Trondhjem 25. januar 1817 og ble ved dåpen den 16. juni 1817 skrevet inn i kirkeboka som *Vivicha Lovisa*.⁴⁷ Hun må ha forlatt Trondhjem tidlig i livet, for i 1832 ble hun konfirmert i Stange.⁴⁸ I Stange må hun så ha møtt sin tilkommende ektemann. Vivicha Lovisa og Abraham Enevoldsen giftet seg i Stange 20. desember 1850.⁴⁹ Men allerede året etter, den 12. oktober 1851, døde hun under et svangerskap. Hun må ha avsluttet livet på en forferdelig måte; barnet døde først – i mors liv – og hun selv en god stund senere.⁵⁰

Rosa og Enevoldsen møttes i prestegården. Det er naturlig å tenke seg Enevoldsen som en husvenn der. Han var på alder med presteparet og delte sikkert mange av deres interesser. Det er bare et par hundre meter mellom prestegården og lensmannsgården, så mulighetene for å bli godt kjent med Rosa må ha vært optimale.

I slektsboka for Øvre Rendal blir Rosa beskrevet på denne måten av Bull:

Hun var en stor Skjønnhet og et begavet og elskværdigt Menneske. Enevoldsen gjorde hendes Bekjendtskab i Præstegaarden, hvor hun var Selskabsdame hos Præsten Mathias Bull, og hvor hun vandt alles Hjærter.⁵¹

For rendølene må de ha framstått som et drømmepar: to vellykkede mennesker som fant hverandre. Hun ung, vakker og omsvermet og i tillegg datter av en jurist. Han velutdannet og velstående og dessuten kjent for å være svært tiltrekkende.

I slektsboka skriver Bull videre at Rosa og Enevoldsen giftet seg i 1856, altså året

etter at hun kom til Rendalen. Dette lyder rimelig, men inntil nylig kunne ikke vielsen dokumenteres. Jon Haarberg hadde lett for meg, og jeg fortsatte. Kirkebøkene for Rendalen både dette og følgende år er tause om vielsen. Kirkebøker for Kristiania, Trøndelag og Bergen ble også gjennomgått. Men uten resultat.

Kirkeboka for Rendalen gir imidlertid den interessante opplysning at Rosa 9. mai 1857 «flyttet» fra Rendalen til København.⁵² På denne tiden var hun fortsatt «jomfru Kjeldseth» – altså ugift. Jeg forfulgte dette sporet, og på Statsarkivet i Oslo fant jeg en «utreisettillatelse» for Rosa og Enevoldsens søster EMILIE. Den 15. mai 1857 fikk de nemlig utstedt pass for å kunne reise til København.⁵³ Tilsvarende er ikke funnet for Enevoldsen. Han hadde muligens pass fra før.

Københavns kirkebøker er tallrike, men til slutt fant jeg vielsen i Københavns Stadsarkiv: Abraham Tobias Enevoldsen og Rosa Constance Sophie Kjeldseth ble viet i Abel Cathrines Stiftelses kirke i København 22. august 1857.⁵⁴ Hvorfor de valgte akkurat denne kirken, er ikke godt å vite. Det underlige er at de to var de eneste som giftet seg der det året, og at det skulle gå hele tre år til neste vielse. Forklaringen på det tre år lange oppholdet viste seg å være at kirken brant ned etter Rosa og Enevoldsens store dag. Enevoldsen hadde et kongebrev med seg til vielsen i København. I kirkeboka er grosserer TOTTENBERG og malermester BORNEMANN BAUDTKER oppført som Rosas

⁴⁷ SAT, Strinda klokkebok nr. 1 (1757–1819), s. 277.

⁴⁸ SAH, Stange ministerialbok nr. 9 (1826–35), s. 220.

⁴⁹ SAH, Stange ministerialbok nr. 11 (1846–52), s. 233.

⁵⁰ SAH, Rendal ministerialbok nr. 4 (1829–52), s. 158.

⁵¹ Bull 1940, s. 125.

⁵² SAH, Rendal ministerialbok nr. 5 (1853–66), s. 317.

⁵³ SAO, Oslo politidistrikt, Passprotokoller 1805–1902, nr. 7 (1857–1861), passkontroll 7:26, nr. 535.

⁵⁴ Københavns Stadsarkiv, Kirkebog for Abel Cathrines Stiftelse (1814–91), s. 174.

Lensmannsgården i Øvre Rendal. Her bodde Rosa i de fire årene hun var gift med lensmann Enevoldsen. (Foto: Finn Jarle Strandvik)

og Enevoldsens forlovere. Hvorfor nettopp disse to ble valgt, har ikke latt seg bringe på det rene.

De nygifte bosatte seg på Enevoldsens gård Storstu Berge i Øvre Rendal, hvor også Enevoldsens ugifte søster Emilie bodde. Fra lensmannsgården kan man se rett ned på tunet på prestegården. Hun var nesten 21, han 36.

Rosa ble snart gravid. PEDER AUGUST KJELDSETH ENEVOLDSEN ble født 10. august 1858, ganske nøyaktig ett år etter vielsen. Gutt nummer to, GUSTAV FERDINAND EUGEN ENEVOLDSEN, ble født 14. april 1860. Begge guttene ble døpt i Øvre Rendal kirke, og Rosas far står oppført som fadder for den eldste. De andre fadderne var rendøler. I motsetning til hva man kanskje skulle forvente, var ingen fra Bull-familien blant fadderne.⁵⁵

Lensmannsfruen

Ingen kilder vi kjenner til, kan fortelle noe direkte om Rosas fire år som lensmannsfrue. Var hun lykkelig – i det minste en

stund? En viktig indirekte opplysning gir hun imidlertid selv i et brev til en av brødrene mange år senere, etter at hun var blitt gift med Vinje: «... jeg er meget lykkeligere nu i min Fattigdom end før i min Velstand».⁵⁶

Mye tyder på at Enevoldsens kvinnekjære natur var en viktig grunn til at ikke alt var som det skulle. I attesten Enevoldsen hadde med seg fra Stange til Rendalen, het det at han hadde ført «en særdeles sædelig og ordentlig Vandel». Om han skulle ha søkt ny stilling etter førti år i Rendalen, ville han nok ha måttet lete lenge for å finne noen som kunne skrive en tilsvarende attest. Bull skriver uten omsvøp: «Hans stærkt erotiske Natur, som vistnokk var Skilsmisens Grund, hadde allerede i 1855 git sig Udslag i en uægte Søn.»⁵⁷

⁵⁵ SAH, Rendal ministerialbok nr. 5 (1853–66), s. 58 og 79.

⁵⁶ Aasmund O. Vinje: *Brev*, red. Olav Midttun (Oslo 1969), s. 212.

⁵⁷ Bull 1940, s. 125.

Kvinnene ble mange i Enevoldsens liv. Hvor mange utenomekteskapelige barn det resulterte i, er usikkert. Noen var offisielle, andre uoffisielle.

11. september 1851 ble det født ei jente i Rendalen, MARIE LOUISE. Ifølge kirkeboka var foreldrene KARI ERIKSDATTER og FREDERIK MATHISEN, begge arrestanter. Men samtidig er lensmann Enevoldsen utlagt som barnefar.⁵⁸ THORBJØRN GRANLUND har hevdet at Enevoldsen hadde hjulpet de to arrestantene med å rømme fra arresten mot at Frederik skulle ta på seg farskapet.⁵⁹ Enevoldsens navn kom likevel inn i kirkeboka, så noe må ha gått galt i denne avtalen. Jenta ble født bare én måned før Enevoldsens første kone døde i barsel; livet må ha fortonet seg ganske dramatisk for bygdas lensmann i disse ukene.

Den uekte sønnen Bull henviser til, ble født året før bryllupet med Rosa. I 1855 fikk Enevoldsen sønnen KARENUS med OLIVE HAAGENS DATTER BLANDVASSTRØEN.⁶⁰

Det som skjedde etterjulsvinteren 1861, var trolig temmelig belastende for forholdet mellom Rosa og Enevoldsen. Den 24. oktober 1861 ble det født en gutt som fikk navnet JOHAN. Moren var MARIA HALLSTENDATTER, i Rendalen kalt for Målar-Marja. Oppgitt far var arrestant ANDERS OLSEN fra Vågå.⁶¹ Men Johan brukte senere etternavnet Enevoldsen, og etterkommerne hans har hele tiden regnet seg i slekt med lensmannen. Et enkelt regnestykke viser at gutten må ha blitt unnfanget i januar 1861, på den tiden ekteskapet mellom Rosa og Enevoldsen sang på siste verset.

Målar-Marja hadde to barn til utenom ekteskap, døtrene HELLENE (f. 1866)⁶² og MARIA (f. 1871).⁶³ Som far til Hellene oppgis HALDO HALVORSEN SNERTEN, en ung mann som var kjæreste med en av lensmannens hushjelpere. Hellenes barn og barnebarn har også regnet seg som Enevoldsens etterkommere, og som et belegg for dette kan nevnes at en av dem heter FINN ENEVOLD. Maria vet vi ingenting om. Hun står oppført i Bulls slektsbok uten far og har vist seg vanskelig å finne i kirkebøkene.

Kildene forteller at Enevoldsen ble stevnet i iallfall én farskapssak. Flere år etter

skilsmissem fra Rosa ble gutten PERNELIUS født 26. mars 1867. Kirkeboka forteller at moren, BERTE NICOLAYSDATTER, som hadde vært tjenestejente hos Enevoldsen, senere gikk til farskapssak mot ham, men at saken ble «løst» ved at den ble trukket tilbake og forlik inngått.⁶⁴ Kirkeboka opplyser videre at gutten senere ble forsørget av «Faderen», og etterkommerne til Pernelius hevder at Enevoldsen hele tiden viste stor omsorg for gutten.⁶⁵

Ifølge kirkeboka for Domkirken i Trondheim skal Enevoldsen ha fått enda et barn den 15. juni 1871, MARIE CHRISTINE BERGER. Moren var SIRI CHRISTIANS DATTER fra Rendalen, og det opplyses at dette var hennes andre «leiermål».⁶⁶

Problemerkene i ekteskapet mellom Rosa og Enevoldsen må ha vært uoverstigelige. Å oppnå skilsmisse krevde sin mann, for ikke å si kvinne. Dette var bortimot tjue år før Nora i *Et Dukkehjem* spaserte ut av sine stuer – i Kristiania. En formell skilsmisse hadde trolig aldri tidligere forekommet i Rendalen, skandalen må ha vært total. Ekteskapet hadde nok gitt opp samlivet tidligere også, men bare uformelt ved å flytte fra hverandre. Fire år senere inntraff et lignende ekteskapsbrudd i Hedmark da foreldrene til Hulda Garborg ble skilt i Stange. Garborgs roman *Hjaa ho Mor* (1890) forteller om dette.

Det finnes ingen statistikk over skilsmisser i Norge på 1800-tallet, men sannsynligheten taler for at mellom fem og ti ble innvilget årlig. Forut for skilsmisse var det

⁵⁸ SAH, Rendal ministerialbok nr. 4 (1829–52), s. 133.

⁵⁹ Thorbjørn Granlund: *Dramaet ved Øverbekken seter 1850, Ved Åmotet. Årbok for Åmot historielag 1999*, s. 56–58.

⁶⁰ SAH, Rendal ministerialbok nr. 5 (1853–66), s. 26.

⁶¹ *Ibid.*, s. 96.

⁶² *Ibid.*, s. 140.

⁶³ Bull 1940, s. 70.

⁶⁴ SAH, Rendal ministerialbok nr. 6 (1867–77), s. 8.

⁶⁵ Privat brev fra Bjørg Eide til Jon Haarberg 9. januar 1988.

⁶⁶ SÅT, Trondheim Domkirke ministerialbok nr. 22 (1866–77), s. 96.

i henhold til innarbeidet praksis nødvendig med en treårig separasjon *quoad thorum et mensam*. Noen få skilsmisser ble dessuten innvilget ved dom. Det later til at dette først og fremst gjaldt bigamister og spedalske.⁶⁷

Skilsmissepapirene til Rosa og Enevoldsen finnes på Statsarkivet i Hamar.⁶⁸ Enevoldsens andragende er datert i Bergen i juni 1861:

Da vi undertegnede Ægtefolk for lengst have indseet at et lykkeligt og for vore Børns Fremtid heldbringende Samliv er umueligt paa Grund af vore Characterers Forskjellighed, ere vi blevne enige om ad lovlig Vei at leve separerede, og vi tillade os derfor ærbødigst at andrage om at blive meddeelt det høie Amts Bevilling til Separatio quoad thorum et mensam.

Tre vedlegg fulgte ansøkingen, en attest fra sognepresten og fogden om at den pålagte meglingen har funnet sted, en bekrefteelse fra Enevoldsen om at han skal yte et årlig bidrag på 150 spesidaler til underhold av Rosa og de to barna, samt en bekrefteelse på barnas alder.

Dokumentet har tre signaturer: Enevoldsen selv, Rosa og Rosas far, som tituleres «Fader og Verge». Nederst står anført at det ble sendt som privatbrev til amtmannen 17. september 1862, altså over ett år etter avfattelsen. Ettersom de tre signatørene befant seg på forskjellige kanter av landet, tok det sin tid å få dokumentet i lovformelig orden. Men allerede en uke senere ble skilsmissebevillingen for Rosa og Enevoldsen utstedt av amtmannen i Hedmark, datert 24. september 1862.

Enevoldsens videre liv

Rett etter at Rosa reiste, ble det begått et drap i Rendalen. Det var uklart hva som hadde skjedd, og hvem som sto bak. Det hele utviklet seg til en enorm sak med avhør av over førti vitner, ifølge rettsdokumentene. Saken endte med at PER MARKEN ble dømt til døden ved halshugging, en av de siste dødsdommene i Norge i fredstid.⁶⁹ Den som fikk «æren» for at den skyldige

ble tatt og saken oppklart, var lensmann Enevoldsen.

Dette må kunne betegnes som en yrkesmessig seier. Men på det private området sto det dårligere til, skal man tro Bulls kommentar i slektsboka for Øvre Rendal: «Efter Skilsmissen fra Rosa Kjeldseth svandt Lykken fra hans Hjem.»⁷⁰ Trolig kom livet til Enevoldsen aldri helt i gjenge igjen. Et tredje ekteskap ble inngått, men problemene fortsatte. MATHEA HALVORS-DATTER fra Nordre Grøtting i Rendalen var tretti år yngre enn ham. De fikk ingen barn. Bull forteller:

Ved siden av store aandelige Anlæg laa der i Enevoldsens Sind et nedarvet Anlæg for Sindssykdom som efter den store Nedgangsperiode i 70-Aarene efterhaanden vandt overhaand over hans kjæmpestærke Natur. Han døde tilsidst paa en privat Nerveanstalt. Hans Hustru, som ligeledes hadde arvelige Sindssvaghedsdispositioner gjennem Indgifte i Familien, døde paa Rotvold Sindsygeanstalt ved Trondhjem. Hans Søster Jomfru Emilie Enevoldsen, som altid bodde hos ham, led ogsaa av periodisk Sindssyge, men opnaade, som Broren, en meget høi Alder.⁷¹

Mathea Halvorsdatter døde i 1900, 50 år gammel.⁷² Ifølge pasientjournalene fra Rotvold Sindsygeanstalt på Statsarkivet i Trondheim led fru Enevoldsen av henholdsvis «Hysteria», «Mania» og «Dementia», og ektemannen sørget for at hun ble innlagt første gang. Han betalte for at hun kom i forpleiningsklasse 1, slik at hun fikk bedre pleie enn de fleste på anstalten. Andre gang hun ble innlagt, var trolig Enevoldsen selv syk, det var iallfall rendøler

⁶⁷ Haarberg 1993.

⁶⁸ SAH, Fylkesmannen i Hedmark, resolusjonsprotokoll nr. 10 (1861–76), s. 15.

⁶⁹ SAH, Nord-Østerdal sskr., domsbok nr. 2 (1861–67), s. 24b–28a.

⁷⁰ Bull 1940, s. 125.

⁷¹ *Ibid.*

⁷² SAH, Øvre Rendal ministerialbok nr. 9 (1878–1901), s. 184

som ikke var i slekt med henne som fulgte henne til Rotvold.⁷³

Enevoldsen endte sine dager på Sjølyst, på den private Sundbys koloni for menn i Hurum. Ifølge bygdeboka for Hurum hadde klinikken på den tid Enevoldsen var der, i underkant av tjue pasienter, derav åtte privatpasienter, og ble beskrevet som «vår beste koloni».⁷⁴ Enevoldsen døde der julaften 1903 og ble begravet ved Øvre Rendal kirke en uke senere, altså nyttårsaften.⁷⁵

Rosas nye liv

Skilsmissen må ha blitt besluttet i 1860 eller i første halvdel av 1861. Rosa var bare 24 år gammel da hun forlot Rendalen med to sønner under tre år. Hun hadde neppe nær familie i hovedstaden. Moren var død, og faren bodde sannsynligvis på Ytterøy. Et brev fra Rosa til den eldste broren, skrevet i 1865, viser at alle de tre brødrene hennes også bodde langt unna Kristiania.⁷⁶

Bull forteller i slektsboka for Øvre Rendal at eldstesønnen Peder August døde som barn. Ettersom dødsfallet ikke finnes i kirkeboka for Rendalen, var det naturlig å lete i Kristiania. Og letingen ga resultater: Peder August døde av lungebetennelse 23. mars 1864, vel fem og et halvt år gammel, og ble begravet fra Vår Frelsers menighet.⁷⁷

Ifølge denne kirkeboka bodde Rosa og barna i 1864 i Hausmannsgate 39. Året etter var det folketelling, og da bodde Rosa og yngstesønnen i Nedre Torvegade 8.⁷⁸ Men da Rosa skulle gifte seg med Vinje, var hun bosatt på Torshaug, dvs. Torshov.

Både folketellingen for 1865 og andre kilder opplyser at Rosa er lærerinne. ANTON CHRISTIAN BANG, senere biskop, var hjelpeprest på Gran. Hos ham tok Rosa og Vinje inn på bryllupsreise, og til ham reiste Vinje året etter – for å dø. Bang forteller i sin bok *Erindringer* at stiftsprest P. A. JENSEN hadde hjulpet Rosa da hun kom til hovedstaden, og sørget for at hun fikk lærerinnepost ved Møllergadens Folkeskole:

Jeg kjendte hans Hustru fra Hovedstaden, hvor jeg oftere havde seet hende i Kristiania Lærerindeforening. Hun var i ung Alder blit

gift med Lensmand Enevoldsen i Rendalen, fra hvem hun havde maattet søge Skilsmisse efter kort Tids Forløb. Derpaa havde hun begivet sig til Kristiania, hvor Stiftsprost P. A. Jensen havde taget sig af den ulykkelige Kvinde og hjulpet hende til at blive ansat som Lærerinde ved Møllergadens Folkeskole.⁷⁹

Den nye skolebygningen i Møllergata sto ferdig i 1861, og skolen hadde bruk for flere lærerinner. Dessuten var begge de to første adressene til Rosa like ved denne skolen, så det er naturlig å tenke seg at hun arbeidet der.

Rosa har imidlertid ikke etterlatt seg spor i noen av de mange protokollene og listene fra skolene i hovedstaden. Ettersom disse virker ganske fullstendige, er dette påfallende. Jon Haarberg tar det som uttrykk for at hun *ikke* kan ha vært ansatt i den offentlige skolen.⁸⁰ Hun kan imidlertid ha arbeidet som vikar, eller hun kan ha arbeidet privat, for eksempel som guvernante i en familie. Eller hun kan ha arbeidet utenfor byens grenser. Det har heller ikke lyktes å finne ut hvilken skole yngstesønnen gikk på.

I det nevnte brevet til broren gir Rosa et lite inntrykk av hvordan hun hadde det i hovedstaden. Hun har nettopp feiret jul, den første uten eldstesønnen August. Yngstesønnen, som hun kaller Ferdinand, er nå fire og et halvt år:

Jeg har havt det hyggeligt i Julen, da jeg har været i mange smaa Selskaber. Juleaften var jeg hos Frøken Bentzen. Jeg fik forskjellige Smaating i Juleklap og Ferdinand fik fuld

⁷³ SAT, Rotvoll sykehus. 2G2, innskrivningsbok 1888–94, pasientnr. 2504 og 3014.

⁷⁴ Sigfred L. Eier: *Hurums historie*, bd. 2 (Hurum 1969), s. 336.

⁷⁵ SAH, Øvre Rendal klokkebok nr. 3 (1879–1904), s. 218.

⁷⁶ NBO, Brevsamling nr. 454a.

⁷⁷ SAO, Oslo Domkirke ministerialbok nr. 25 (1847–67), s. 825.

⁷⁸ DA, Folketellingen 1865 for Kristiania.

⁷⁹ Anton Christian Bang: *Erindringer* (Kristiania og København 1909), s. 175.

⁸⁰ Haarberg 1993.

Mundering, saa han nu seer ud som en Oficer og gaar under Benævnelsen Leutnant, da han ikke lider at høre andet. Han er henrykt af Glæde over hver Militair han seer, det lader til, at han har ligesaa megen Lyst hertil, som August havde til at blive Præst.⁸¹

Trolig hadde hun det forholdsvis bra økonomisk takket være det årlige bidraget fra Enevoldsen på 150 spesidaler. Og hvis hun i tillegg hadde lærerinnelønn, var hun ikke av dem som hadde det vanskeligst. Vi vet dessuten at hun hadde penger da hun traff Vinje, og krevde særeie for dem da hun giftet seg.⁸² Helt blakk var hun sannsynligvis aldri.

Hvordan var livet hennes ellers? Hadde hun noen menn omkring seg? På gården Nordre Hårset i Rendalen fant jeg for en tid siden et brev som gir et interessant glimt av Rosas liv. OLA HAARSET (født 1844) studerte medisin i Kristiania og skrev 4. juni 1869 hjem til foreldrene om smått og stort i hovedstaden:

Jeg kan fortælle en ganske mærkelig Nyhed. Lensmand Enevoldsens fraskildte Kone, Rosa, er forlovet med Dølen. Om det imidlertid bliver noget Giftermaal af, kan nok endnu være usikkert. Hun skal nemlig allerede 2 Gange før have været forlovet, siden hun skildtes fra sin første Mand. Begge Gange have imidlertid endt med, at det blev slaet op.⁸³

Det har dessverre ikke vært mulig å finne ut hvem disse to mennene som Rosa var forlovet med, var.

Vinjes brud

Rosa ble kjent med sin tilkommende ekte-mann, Aasmund Olavsson Vinje, på et møte i Christiania Skolelærerforening hvor han var invitert som foredragsholder. Ifølge lærerinnen FRANZISKA AUBERT var det hun som presenterte de to for hverandre på årsfesten «Til Fædreens Minde» 13. januar 1869.⁸⁴ Bare fem måneder senere giftet de seg.

Mye kan tyde på at den vennlige og tandre blomsten Jacob B. Bull husket fra sin

barndom, hardnet til etter hvert som årene gikk. Man trenger ikke å være noen stor psykolog for å gjette seg til at de utfordringene som livet stilte Rosa overfor, krevde mer enn smil og varme tanker. For å kunne klare seg såpass bra som hun tross alt gjorde, var det sikkert nødvendig å kunne sparke fra seg. Franziska Aubert var fire år yngre enn Rosa og arbeidet på Møllergaden Skole. Hun ble kjent med Vinje i Trondhjem under kongekroningen i 1860 og har senere fått æren av å være modell for «Drosi» i *Ferdaminni*. Hvor godt hun kjente Rosa, er usikkert. Men de var altså lærerinner i Kristiania samtidig, og begge gikk på møter i Christiania Skolelærerforening. I Olav Midttuns etterlatte papirer finnes et interessant notat med opplysninger som han antok stammet fra DIDRIK ARUP SEIP, nevø av Franziska Aubert.⁸⁵ Da Franziska var blitt en eldre dame, intervjuet Seip henne om forholdet til Vinje. Hun forteller om Rosa og siteres på denne måten:

Men ho var ikkje noko vidare til menneskje, var koket, og vilde verta aatgaadd. Ein prest hadde sagt til frk. A. at han ikkje vilde vigja dei, for han hadde set so mykje av henne attum dører o.a.

Dette er harde ord fra en kollega – om de nå arbeidet på samme skole eller ikke. Franziska forteller videre at Vinje hadde fridd til henne også, men at hun hadde takket nei – fordi «ho ikkje vilde ha han». Kan det likevel ligge sjalusi bak Franziskas uttalelse om Rosa? I betraktning av at disse ordene falt flere tiår etter Rosas død, må noe bittert ha festnet seg i Franziskas forhold til Rosa.

Hovedinntrykket er at entusiasmen for Rosa ikke var altfor stor i Vinjes omgangskrets heller. Det trenger imidlertid ikke å

⁸¹ NBO, Brevsamling nr. 454a.

⁸² Vinje 1969, s. 210.

⁸³ Ola Haarset i privat brev til foreldrene, 4. juni 1869, nå oppbevart på Nordre Hårset i Rendalen.

⁸⁴ NBO, Olav Midttuns etterlatte papirer.

⁸⁵ *Ibid.*

ha så mye med Rosa å gjøre. Det kan like mye skyldes en slags tapsfølelse. Vennene var vant til å ha Vinje for seg selv. Han kunne riktignok være en komplisert venn, men var alle lystige lags midtpunkt, og få kunne som han lage fest over en kaffekopp. Nå hadde plutselig livet hans fått et annet fokus, og vennene følte seg kanskje tilside-satt. Presten Anton Chr. Bang forteller om Rosa:

Hun var visselig ikke nogen dyb Natur, men dog en vel begavet Dame, og hun skrev ret vakre Vers. Med sit jevne, rolige Sind og sin praktiske Begavelse var hun en god og nyttig Hustru for Vinje. Hun stelte godt med ham, hun bragte orden i «Dødens» Regnskaber og expederede Bladet, som viste sig at give godt Udbytte. Før sin Død omgikkes hun med Tanken paa at kjøbe eget Trykkeri.

Jeg fik det Indtryk, at Vinje følte sig som en lykkelig Ægtemand. Efter Livets mange Storme, sagde han engang til mig, var han kommet i rolig Havn, nu han havde sat Fod under eget Bord.⁸⁶

Ingen «dyb Natur» altså, men ellers gir jo Bang et positivt skussmål. «Ho var fager og gåverik», skriver Vetle Vislie.⁸⁷ Ettersom hun kom fra Østerdalen, mente Vislie at hun hadde større tanker om Vinje som dikter enn folk i hovedstaden. Rosa så opp til ham, tilba ham og så på ham som «eit flogvit». Vislie fortsetter:

Men spyrr me um Vinje i henne hadde funnet det Ideal av ei Kvinne, som han hadde set i sine Diktar-Draumar, so lyt me svara tvilande. Mange segjer, at ho var ein Dyrkar av Geniet, som so mange Kvinnur er det, men nokon større Elsk til Vinje skulde ho ikkje hava, etter at dei var gifte.⁸⁸

Det later til å ha vært en utbredt oppfatning at Vinje hadde gjort et dårlig valg. KRISTIAN ELSTER vier Vinje hele sytten sider i sin litteraturhistorie, men liksom andre tier han Rosa i hjel: «Hans ekteskap var sikkert den minst erotiske opplevelse i hans liv.»⁸⁹ Elster har riktignok avsatt plass til et fotografi av Rosa, men foruten denne ene set-

Aasmund Olavsson Vinje (1818–1870) som brudgom. Men hvor er bruden? (Foto: Nasjonalbiblioteket)

ningen ofres hun ingen omtale. Det kryptiske utsagnet blir hengende i løse lufta.

Professor ERNST SARS var en av Vinjes nærmeste venner. De hadde nær kontakt også på den tiden Vinje ble kjent med Rosa, så det er påfallende at heller ikke Sars har noe å fortelle om henne. Førte år etter Vinjes død skrev han en seksti siders åpenhjertig og nærgående beretning om vennens gode og mindre gode sider, med innslag av morsomme fortellinger om turer og andre felles opplevelser. De var på fjelltur fra tre til seks uker hver sommer

⁸⁶ Bang 1909, s. 175.

⁸⁷ Vislie 1890, s. 338.

⁸⁸ *Ibid.*

⁸⁹ Kristian Elster: *Fra Wergelandstiden til vore dage* (Kristiania 1924), s. 323.

de siste sju årene Vinje levde. Turen sommeren 1868 stod for Sars som et fantastisk minne, mens han nesten ikke nevner turen i 1869 – Vinjes siste. Sars skriver bare at Vinje nettopp hadde giftet seg.⁹⁰ Når Rosa faktisk var med på denne turen, og hun og Sars tilbrakte flere uker i hverandres selskap, er det ekstra påfallende at han ikke engang tar seg bryet med å nevne henne.

Skjønt Sars er taus om turen i sin beretning, fortalte han Vetle Vislie om den.⁹¹ De var fire turdeltakere: Vinje, Rosa, Sars og HANS JØRGEN THJØME. Ved et tilfelle bestemte Vinje seg til tross for kameratens advarsel for å gå alene på Mjølkedalsbreen med alle sine sprekker og andre farer. Kvelden og mørket falt på uten at Vinje kom tilbake. De andre mennene ble urolige, men Rosa tok det hele med stor ro. Kameratene stusset også over at hun heller ikke viste tegn til glede da han langt om lenge dukket opp igjen.

En unggutt fra Luster, KRISTIAN HELTNE, har også fortalt om denne turen. Han mente at Rosa var «så fin på det», og at det var triveligere på Eidsbugarden den gang Vinje kom uten henne.⁹²

Men om Vinjes venner syntes at livet ble mindre lystig nå som Rosa hadde gjort sin entré, måtte de fleste innrømme at hun også brakte noe bra med seg. HALVDAN KOHT skriver: «... kona hans var eit fermt kvinnfolk, som var til stor hjelp for han i dagens gjerning, og han la seg med ny kraft inn i arbeide.»⁹³ Det later til å være enighet om at Rosa var et dyktig menneske som hadde både organisasjonstalent og sans for forretninger. Kanskje var hun for dyktig? «Rosa ordna mangt for Vinje, og derfor kom vennene hans til å sjå på henne som bestemt og noko hard», skriver Olav Vesaas.⁹⁴

Rosa tok aktivt del i Vinjes profesjonelle liv. Til belysning av Rosas karakter er det fristende å sitere fra Rosas brev til broren Eugen sommeren 1869:

Vinje kunde tjene mange Penge, hvis han skrev paa Dansk, men han vil leve og døe for sin Ide at indføre Landsmaalet og gjøre Norge uafhængig af Danmark i literair, og uafhængig af Sverige i politisk Henseende. Han fik

hvilket Embede han vilde, hvis han ikke vilde befatte sig med Politik; og han ansees for Landets farligste Mand af Regjeringen og alle Autoriteter. Saaledes ytrede Statsraad Stangs Søn igaar paa en Restauration, at Vinje vilde ende paa en Straffeanstalt.⁹⁵

Vakker blomst og uredd rivjern

Disse linjene viser med all tydelighet at vi har å gjøre med en kvinne med ben i nesen, en kvinne med sine meningers mot. Hun virker uredd og talefør. Hun var forut for sin tid og opptrådte frimodig på områder som tidligere hadde vært forbeholdt menn. Det er respektabelt at hun klarte å få innvilget skilsmisse på en tid da dette nesten ikke var oppnåelig, og at hun holdt det gående som yrkesaktiv alenemor i hovedstaden uten nær familie omkring seg. Også hennes to ekteskap viser at hun var modig. Da hun giftet seg med Enevoldsen, var hun ung og levde trolig et beskyttet liv i prestegården. Likevel kan hun ikke ha unnlatt å høre om lensmannens tidligere eventyr. Man er ikke skvetten når man velger å gifte seg med hele bygdas Don Juan. Ekteskapsinngåelsen med Vinje vitner også om mot og – ikke minst – originalitet. I motsetning til Enevoldsen gikk han for å være svært lite pen. Kristian Elster skriver: «Og saa var han saa styg, med aarene ufyselig styg.»⁹⁶ Han var dessuten omstridt og uglesett i vide kretser. Rosa gikk inn i alt dette med åpne øyne. Selv om mye av motgangen hun opplevde, skyldtes forhold utenfor henne selv, kan man slå fast at hun oppsøkte utfordringer, og at hun ikke gjorde det lett for seg selv.

⁹⁰ Ernst Sars: *Samlede Værker*, bd. 4 (Kristiania og Kjøbenhavn 1912), s. 339.

⁹¹ Vislie 1890, s. 339.

⁹² NBO, Olav Midttuns etterlatte papirer, brev fra Sigurd Fjøsne til Den Norske Turistforening 19. november 1948.

⁹³ Halvdan Koht: *A. O. Vinje. Stutt Livsskildring* (skrive 1904 for «Nordmænd i det nittende aarhundre», Kristiania 1909), s. 33.

⁹⁴ Vesaas 2001, s. 428.

⁹⁵ Vinje 1969, s. 211 (*Restauration* = restaurant).

⁹⁶ Elster 1924, s. 323.

Livets skole gjorde muligens Rosa både hardhudet og barsk – og kanskje noe beregnende. Dette er karaktertrekk som ligger langt unna Bulls skildring av den engleaktige ungjenta i prestegården. Det må likevel være lov til å tro at Bulls beskrivelse har noe for seg, at hun hadde milde og myke sider som hun bar med seg hele livet. Etter å ha fortalt om hvordan Rosa en gang hadde spredt glede omkring seg, oppsummerer Bull på denne måten: «Sådan var det alle tider med Rosa. Livet likesom blev rikt av ingen verdens ting, og det dagligdags grå fikk tusen farver.»⁹⁷

Vi må gå ut ifra at også Vinje fikk oppleve Rosas varme og livsglede. Like etter at de hadde giftet seg, diktet han «Der du gjekk fyre»⁹⁸ – en varm hyllest til et menneske som har gitt ham mye, et menneske som har gitt hele tilværelsen et løft:

Dit Fet gjev Vængar til Foten min.
Eg elsker Lufta for Anden din.

Der du gjekk fyre, eg etter finn:
D'er store Dynnar der du gjekk in.

Det dansar alt det, som du fekk sjaa.
D'er Liv i Steinen du trodde paa.

I Berg og Skog er det Liv, maa tru:
D'er so dei tala som eg og du.

Litteratur

- Bang, Anton Christian 1909: *Erindringer*. Kristiania og Kjøbenhavn.
- Botten-Hanssen, Paul 1856: Norge. *Illustrered Nyhedsblad* 30. august 1856.
- Bull, Jacob B. 1938: Prestgards-Rosa. *Prestegårdshistorier*. Oslo.
- 1940: *Øvre Rendalen. Gårdenes og Slægtenes Historie*. Oslo.
- Eier, Sigfred L. 1969: *Hurums historie*. Bd. 2. Hurum.
- Elster, Kristian 1924: *Fra Wergelandstiden til vore dage*. Kristiania.
- Granlund, Thorbjørn 1999: Dramaet ved Øverbekken seter 1850. *Ved Åmøtet. Årbok for Åmot historielag* 1999, s. 56–58.
- Haarberg, Jon 1993: «Rosas navn». Upublisert foredrag, holdt på Granavolden på Hadeland.
- Haslund, A. J. og M. V. Malling 1871: *Juridisk Stat og Kalender for Kongeriget Norge*. Christiania.
- Koht, Halvdan 1909: *A. O. Vinje. Stutt Livsskildring* (skrive 1904 for «Nordmænd i det nittende aarhundre»). Kristiania.
- Kvistad, Svein 2008: Rosa Kjeldseth (1836–1870) – kona til Aa. O. Vinje. *Eynni Idri. Årbok for Inderøy museums- og historielag* 2008, s. 45–51.
- Kværness, Gunhild 2003: Rendalens store sønn. [Kronikk i] *Dagbladet* 11. desember 2003.
- Langslet, Lars Roar 2002: Karl 4. *Norsk biografisk leksikon*, bd. 5 (Oslo), s. 198–200.
- Midttun, Olav 1960: *A. O. Vinje*. Oslo.
- 1966: *A. O. Vinje*. Andre, auka utgåve. Oslo.
- Myhre, Jan Eivind 1990: *Oslo bys historie*. Bd. 3. Oslo.
- Nielsen, Anne-Mette 1999: *Kongeferder i Norge gjennom 300 år*. Fåberg.
- Sars, Ernst 1912: *Samlede Værker*. Bd. 4. Kristiania og Kjøbenhavn.
- Vesaas, Olav 2001: *A.O. Vinje. Ein tankens hærmann*. Oslo.
- Vinje, Aasmund O. 1969: *Brev*. Red. Olav Midttun. Oslo.
- 1993: *Skrifter i samling*. Bd. V. Oslo.
- Vislie, Vetle 1890: *A. O. Vinje*. Bergen.
- 1929: *Åsmund Vinje. Liv og diktning*. Oslo.
- Ystad, Andreas 1963–64: Kjeldseth-ætta. *Årbok for Nord-Trøndelag Historielag* 1963–64, s. 23–51.

⁹⁷ Bull 1938, s. 95.

⁹⁸ Aasmund O. Vinje: *Skrifter i samling*, bd. V (Oslo 1993), s. 241.